

A Perőcsényi Református Egyház presbitéri jegyzőkönyveinek néprajzi vonatkozásai

Köztudott, hogy az egyházi dokumentumok: az anyakönyvek, a Historia Domusok, az alapítványi levelek s az egyháztanácsi jegyzőkönyvek számos népeletre vonatkozó adatot őriznek. Különösen a népi erkölcs, a jogszokások, a vallásos népszokások vizsgálásához kínálnak kitűnő anyagot.

A faluközösségekben mindig nagy hangsúlyt kaptak a népi jogszokások, az erkölcsi normák, az együttélés szabályai. Felügyelt erre az egyház papja, lelkésze vagy annak előjárósága, a tanító, a bíró és a jegyző, de maga a település paraszti vagy egyéb társadalmi is szigorú öre volt az írott vagy íratlan szabályok, normák betartásának, a viselkedés felügyelésének.

A szigorúan behatárolt közerkölcs és értékrend, a megannyi íratlan szabály, norma és konvenció ellenére is akadtak azonban olyanok, akik túllépték a megengedettség határát. Loptak, hazudtak, káromkodtak, verekedtek például; házasságot törtek, paráználkodtak, törvénytelen gyermeket szültek stb. Tetették mindezt annak ellenére is, hogy tetteikért felelniük kellett: pénzbírságot, korbácsütést mértek ki rájuk, eklézsiakövetést írtak elő számukra, s a faluközösség nagy része megvetette őket.

Néhány éve az Alsószemerédi Római Katolikus Plébánia több évtizedet is felölelő Historia domusának témánkat érintő feljegyzéseit vizsgáltam meg. A vizsgálat eredményei igazolták, hogy az aránylag vallásos életet élő faluközösség sem volt makulátlan. Igaz, nem beszélhetünk ez esetben egységes paraszttársadalomról, hisz a községben egyaránt voltak jobb módú gazdák és szegényebb sorsú parasztemberek, uradalmi cselédek és zsellérek, pásztoemberek és bevándorolt idegenek. Ám a vétségek és kihágások, a közerkölcsöt megbotránkoztató cselekedetek, a vallási törvényeket túllépő megnyilvánulások valamennyi rétegnél felütötték fejüket. Gyakoriak voltak például a lopások, a verekedések, de előfordult gyilkosság és öngyilkosság is. Szinte mindennapos jelenség volt az iszákosság, s előfordult a magzettelhajtás. Született törvénytelen gyermek, volt házasságtörés s még sok egyéb más vétség. Mindezek ellen a katolikus faluban elsősorban csak a katolikus pap folytatott ilyen-olyan harcot.¹

Nemrégiben a perőcsényi református egyház presbitéri jegyzőkönyveit vizsgáltam meg e tekintetben. Hont megye régi gyülekezetéről van szó. A Börzsöny alatt megbúvó település olyan vidéken található, ahol zömmel katolikus falvak veszik körül a kis létszámú református községeket. Ennek ellenére az egyházi tanács Perőcsényben is igen komoly munkát fejtett ki, rendszeresen tartotta üléseit, melyek gazdag programjairól a megmaradt jegyzőkönyvek tanúskodnak. Csaknem egy évszázad, az 1845 és 1942 közti időszak jegyzőkönyvi anyagát néztem át. Ezek tanulságait, a népi erkölcsre vonatkozó észrevételeit, határozatait az alábbiakban mutatom be. Mielőtt azonban erre sort kerítenénk, tekintsük át röviden a presbitérium fogalmát, a testület feladatát, jogkörét és szerepét az egyházon belül.

A presbitérium

A Néprajzi Lexikon szócikke szerint a presbitérium a protestáns egyházközség lelkészből s világi képviselőiből álló vezetőtestület, melyet neveznek egyháztanácsnak, egyházi előjáróságnak, consistoriumnak is. A presbitereket s azok világi vezetőjét, a kurátort a gyülekezet tagjai választják. Az első presbitérium Páparól ismert 1612-ből, ám csak az 1780-as évektől gyorsították meg a presbitériumok alakulását. A presbiterek istentisztelet előtt a parókián vagy a templom előtt gyülekeztek (gyülekezeknek), s a lelkész vezetésével vonultak (vonulnak) be a templomba. Gyakran kijelölt helyeik voltak. Szerepük volt egyebek mellett az egyházi bírászkodásban is.² Döntöttek a peres ügyekben, megtárgyalták az egyházközségi tagok által elkövetett kihágásokat, vétségeket. Maguk elé idézték az elkövetőket; lehetőségeik keretein belül határozatot hoztak: megintették a bűnösöket, pénzbeli vagy egyéb bírságot, büntetést szabtak ki rájuk stb. Természetesen foglalkoztak az egyházközség egyéb ügyeivel is, felügyeltek a templom, a lelkészlak, az iskola és a temető állapotára, az egyház vagyonyára stb. Az ezekkel kapcsolatos jegyzőkönyvi bejegyzéseket azonban mi most nem vizsgáltuk.

¹ Csáky Károly: Egyházi dokumentumok néprajzi adatai. In: Néprajzi Látóhatár. 2000. 1–2. szám. 144–171. old.; Uő: Egy historia domus újabb adatai a népi erkölcs és viselkedés köréből. „Ó, szép piros hajnal”. Tanulmányok, dolgozatok a szakrális néprajz köréből. Pozsony 2005. 99–140. old.

² Kósa László: Presbitérium (szócikk). In.: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi lexikon 4. Bp. 1981. 269–270. old.

A presbitériumok – köztük a perőcsényi is – különösen sokat foglalkoztak a házasságtörökkel, az erkölcstelen életet folytató egyháztagokkal. Számukra gyakran mérték ki a régi egyházi eredetű büntetést, az eklézsiakövetést. Ezt később már szinte minden bűncselekményt elkövetőre alkalmazták. A büntetés – mint Tárkány Szücs Ernő jogszokáskutató írja – abból állt, hogy „a bűnöst a templomban is-tentisztelet alkalmával különálló fekete székre ültették vagy a szószék mellé állították és fekete terítővel leborították, majd a pap a szószékről bűbánatra hívta fel”.³ Közfunkciót viselő esetében ez a büntetés az állás, megbízás elvesztésével járt. Az eklézsiakövetést aztán II. József eltörölte, ám egyes helyeken még a XX. század közepén is alkalmazták. Az általam vizsgált perőcsényi jegyzőkönyvek azonban ilyen büntetésről már nem szólnak. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a szóbanforgó helyen ne alkalmazták volna szigorúbb eljárásokat. Hisz gyakori volt például a pénzbírság, a korbácsütés vagy a kiközösítés is. Az alábbiakban ezekről s az egyes bűncselekményekről, erkölcsi vétségekről szeretnék szót ejteni.

A perőcsényi presbitérium XIX. századi feljegyzései

A jegyzőkönyvi ülések Nro. VII. számú kötetében⁴ 1812-től követhetők nyomon a presbitérium ülései. Erkölcsi életre vonatkozó érdemleges adatokat azonban csak 1845 decemberétől találtam a kézíratos anyagban. Innentől viszont 1889-ig szinte minden évben felbukkan néhány hasznosítható feljegyzés. Az egyháztanács ez alatt az időszak alatt harminchétszer ült össze, négy a gyülekezetben előfordult erkölcsi kihágásokat, egyéb vétkeket megtárgyalja, döntést és határozatot hozzon. Összesen hetvenhárom esettel foglalkozott, illetve ennyi elemzésre érdemesnek tartott ügyet vettem szemügyre. A legtöbb vétségről a tanács 1847-ben tárgyalt: mintegy tízhárom törvénytelenséget, erkölcstelenséget vizsgált meg. De volt kilenc tárgyalásra utasított ügy 1862-ben is.

A presbitérium tagjai foglalkoztak házasságtörésekkel, erkölcsi kihágásokkal; eléjük került egy-egy káromkodással, mocskolódással, rágalmazással kapcsolatos eset stb. De tárgyaltak az iszákosságról s a verekedésekről, a törvénytelen gyermekről s még sok egyéb másról is. Kiszabtak pénzbírságot és testi fenytést, ösztönöztek bocsánatkérésre és kibékülésre, de sort került kihirdetésre és kiközösítésre, gyülekezet előtti megfenytésre és korbácsütésre is.

A házassélettel kapcsolatos esetek

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a XIX. század második felében Perőcsény községben igen sok erkölcsi kilengésre került sor a házastársak között. Ezekre az esetekre, magatartásformákra a jegyzőkönyvíró megannyi kifejezést használt. Közük például az alábbiakat: *ügyesség, botránkoztató élet, erkölcstelenség, fertelmes élet, házasságtörés, hitetlenségben élés, kihágás, különélés, rossz élet, szégyentelenség, tisztátalan élet, törvénytelen élet, visszás házasság.*

A fenti minősítések sokasága tehát egyféle súlyos bünt tárt fel, melynek napirendre tűzését semmiképp sem mellőzhette a presbitérium. A felelősségre vontak közt asszonyok és férfiak egyaránt akadtak. A kihágás sok esetben hajadonnal vagy özvegyvel esett meg. A hűtlenségnek számos indítóoka volt, köztük például az egyik vagy másik fél iszákossága, a több generációs együttélésből adódó problémák stb. Az egyházi tanács általában együtt idézte be az érintett feleket, meghallgatta őket, majd határozatot hozott. Először általában kibékülésre, megbocsátásra, egymáshoz való visszatérésre intették a feleket. De gyakran alkalmazták pénzbüntetést, korbácsütést vagy tárgyelkobzást is. Előfordult az is, hogy egy-egy ügyet a presbitérium átadott a világi bíróságnak. Lássunk most néhány esetet a sok közül.

1846. december 18-án egy olyan megingott házastársi viszonyról tárgyalt a tanács, amely valószínűleg még nem volt elviselhetetlen, és eredményesen sikerült a békéltetés: „*H. András és V. Katalin egyetlen házasság, kik külön élnek, gyűlés elibe hívtak, és sok beszéd után öszvebékéltettek, kezeiket öszve fogatván ajánlották egymást a kölcsönös szeretetre.*”

Egy 1847. december 7-én tárgyalt ügyből kiderül, hogy a fiatalok közti probléma okozója az anyós, ezért a presbitérium a vele való kibékülésre is felszólította a házastársakat:

„*Ij. M. István és V. Borhála külön élő házasság ide hívatván kérdőre vették: adnák okát egyenlenségeknél. Azt felelték, hogy a férj anyja az oka külön élésöknek. Meg hagyatott tehát: külön élő fe-*

³ Tárkány Szücs Ernő: Eklézsiakövetés (szócikk). *Ornuta Gyula* (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon 1. Bp. 1977. 658–659. old.

⁴ A Perőcsényi Református Egyház gyűléseinek jegyzőkönyvei. *Protocollum Ecclesiae huius Reformatae Perőcsényiensis 1812–1892.*

leknek, kik különben szeretik egymást, hogy anyjokat kérjék meg a felől, hogy engedje, tűrje el őket saját házánál. Ha pedig az anya ezt tenni vonakodnék, a per kiegyenlítése a helybeli bíróság kezeibe által adassék.”

Természetesen előfordultak olyan esetek is, amikor a békéltetés eredménytelen volt, s ilyenkor más határozatot volt kénytelen hozni az egyháztanács. Például „Többször hivatott külön élő ör. F. János és D. Julianna, kik meg átkodván össze menni most is vonakodtak. Nekik azuttal a rossz házassági bizonyítvány ki adatni rendeltetett.”

Voltak összetettebb esetek is, melyeknél a házasság megingása kihatott az egész nagycsaládra, s a kilátásba helyezett szankciók is komolyabbak voltak. Lássunk most egy 1849. november 27-én tárgyalt ilyen esetet: „L. Sámuel fia és felesége közti ügy vétetett fel a midőn több hónapok óta külön élnek, együtt élésre parancsoltattak. – L. Sámuel (...) első izben 1 pengő forintra, menyé pedig testi fenytésre ítéltetett. Abban az esetben pedig, ha még ezentul is külön élnek, a feleség a férjtől, minthogy itt fő ok tulajdonítottatik L. Sámuelnek, jövendőbe fizetni fog 3 ezüst forintot, a menyé pedig fizet 3 pengő forintot és 12 korbácsot. L. Sámuel, ha nem pártolja menyét, ha igazságtalanul bán vele továbbra is, a presbyterium határozata szerint újabb lakást és ételmezt tartozik adni ezen per alatt lévő gyermekeiknek.”

Nem végződött eredményesen az 1850. július 7-én tárgyalt alábbi két elfajultabb eset sem, azért a presbitérium itt is keményebb büntetéshez folyamodott: „Előhívtattak B. András és H. Sára visszas házasok, kik különösen a férj durva bánása miatt, ki feleségét baltával üldözi, külön élvén, az egyháznak botrányára czégeskednek [?]. Ügyük megvizsgáltatt, s határozatott, hogy: miután már a fentebb nevezett B. András többször szigorúan megintetvén, többszöri fogadását mindig megszegte, s durvaságával kellemetleneségeket okozott, – most még egyszer és utoljára a legszigorúbban az egész gyűlés színe előtt megintessék, hogy eddig gyakorlott durvaságával hagyjon fel, s feleségével csendes békességben éljen; különben ha még egyszer merészel kihágásokkal az egyháznak bajt okozni, azonnal mindjárt a világi törvényszék kezeibe szigorúbb megfenytés okáért ajánltassék.”

„Ugyancsak ez alkalommal L. István és Sz. Terézia is, kik több izben már a gyűlés színe előtt megintettek visszas házas életük miatt, most újra elő hívtattak, s újabb tárgyalás alá vétettek, s ítéltetett: hogy miután Sz. Terézia saját vallomása szerint férjét nem szereti, s vele élni nem akar; de e vallomásának okát adni épen nem képes, most miután a neki mondott ítéletnek újra ellene tett, a fent nevezett Sz. Terézia 3 pengő forint pénzbeli bírságra ítéltetett, s ha férjéhez most ismét a gyűlés végzése következtében haza nem megy, még testi büntetést is, és újólág még terhesebb bírságra ítéltetni fog.”

A rossz magaviseletű, erkölcsi kilengéseket elkövető feleség olykor egészen tragikus eseteket is előidézett, például férjeit kergette öngyilkosságba. Ilyen esetről tanúskodik az alábbi feljegyzés is, melyet 1852. március 24-én rögzített a presbitérium jegyzőkönyvvezetője: „Szönyegre jövn P. József, felesége s leánya Julianna borzasztó rossz magok viselete P. József veje, E. József irányában. Tekintetbe vétetevén, hogy P. Julianna első férje, C. József is kiálthatatlan szegyéventelenségek miatt víz által előlte magát, épen így történnén második vejével, nevezett E. Józseffel is, miután már állhatván a sok bosszantásokat, szinte a víznek ment, s bele is halt volna, ha hirtelen ki nem huzatott volna. Az egyházi tanács mint hogy már két vót is el akartak ölni, P. József, ennek felesége és P. Julianna ezen veszedelemnek ezek vettetnek okul, – határozatott: hogy P. József és felesége rossz magok viseletéért s gondtalan bánás módjokért pénzbeli büntetésre büntessenek s E. Józsefnek meg engedtetett, hogy Bátyjához ismét vissza mehessen, ajánltott neki békés, csendes élet, mire magát írásban le is kötelezte.”

A következő esetekben is kemény határozatot hozott a tanács, s mint látjuk, a korbácsütések kiszabásától sem riadt vissza. A házasságtörő férfiak, a parázna nők s az özvegyasszonyok egyaránt kaptak ilyen fenytést a pénzbüntetésen kívül: „F. János előhívatott tisztátalan élete miatt, azon váddal lévén terhelve, hogy feleségén kívül valami D. Ágnessel együtt tart, s e miatt a házasok között visszas házaság van. Határozatott: F. János pénzbeli bírságra és a Gyülekezet s templom előtt 12 korbácsra, nem különben D. Ágnes mint a helységnek leg rosszabb életű özvegye pénzbeli bírságra és korbácsra büntetett.”

„V. János ki szinte özv. M. Judittal rossz életet élvén, ide hívtattott, s V. János önként meg vallván bűnét, – s megtérni kívánását jelentette – ezért határozatott: V. János pénzbeli büntetésre, M. Judit mint hogy meg sem jelent a presbitérium színe előtt, pénzbeli büntetésre és a gyülekezet előtt 12 korbácsütésre büntetett.”

„M. József H. Lidiávali paráználkodásokért szinte előhívatott s határozatott: M. József pénzbeli bírságra, H. Lidia pedig 12 korbácsra büntetettek.” (1853. január 8-iki határozatok)

Volt, hogy a parázna asszony is megbánást tanúsított, s megígérte jó útra térését. A tanács viszont nyomban kilátásba helyezte egy esetleges újabb kihágás esetére a korbácsütést. Így jegyzőkönyvezték ezt 1855. november 24-én: „V. Erzsébet más férfival való helytelen parázna életéért megfedetett, s megkövetvén az egész presbitériumot, ígéretet tett, hogy többé nem teszi s nem gyakorolja mit eddig tett. Férjét nem hagyja el, azzal békességben, szeretetben fog élni. Megígérte magát, hogy ha még egyszer ily gonosz életre adja magát, s rosszságát tapasztalandja, 12 korbácsokra fog büntettetni.”

A jegyzőkönyvekből az is kiderül, hogy volt a településen néhány nőszemély, aki visszaesett az erkölcsi kilengés terén, halmozottan követett el közkerölcsöt sértő vétségeket. 1864. november 4-én rögzítették a jegyzőkönyvben a következőket: „Erkölcstelen rossz élete miatt már azelőtt két éve az egyházi tanács elébe hivatott H. Erzsébet, amint láthatni az 1862. év nov. 15-én jegyzőkönyvezett 4. pontot, mikor megfenyítettvén, s nem sülvén egészen rá a vád súllya, fogadást tett, hogy magát meg fogja jobbitani. Most újabban bevádoltatván többektől, különösen M. József nejtől, B. Katalintól, miszerint H. Erzsébet magához járhatja férjét, M. Józsefet, és miatta megbotránkozás, verekedés történi közöttük. Kéri B. Katalin H. Erzsébet megbüntetését. H. Erzsébet gonosz, rossz parázna élete megvizsgáltván, kivilágosodott bűnös volta. Példaadás végett íntetett, hogy H. E. büntetessék 2 forintra s ezen kívül testi büntetésre.”

Ugyancsak kemény büntetést szabtak ki 1871. január 30-án a házasságtörő férjekre s a csábító hölgyekre egyaránt: „Előhivatott M. Erzsébet azzal vádoltatván, hogy parázna erkölcstelen életet gyakorol B. Andrásal – mi csakugyan kivilágosodott, s miután tavali egybegyűlés alkalmával is 3 forintra büntettetett, azt sem ada meg, most azzal együtt ismétleni gyalázatos tettéért 13 forintra büntessék, nem fizetvén pedig annyit érő jószága erő hatalommal elkoboztassék. – Elhozott 1 dunyha, 9 vánkos, 1 abrosz. – 8 nap alatt ez időpont számítva, ha lefizeti M. Erzsébet, az ágybeli kiadatni rendeltessen, ellenkező esetben a többet ígérőnek el fog adatni.”

„Előhivatott R. András és felesége F. Erzsébet a midőn R. András nejtől elválva él törvénytelenül J. Marissal. R. Andrásal nem beszélhetünk, mivel nem volt hon. J. Maris beismerte, hogy ő R.-nek ágyasa, – ezért tehát meg büntettetett 2 forintra. Ha ismét követi, 4 forintra. R. András e mellett tartozik gyermekét tartani. Elhozta J. Maristól 1 dunyhát és 2 vánkust.”

Az erkölcsi vétségek sorából, konkrétan a házasságtörésből – mint a jegyzőkönyvek is tanúsítják – nem maradtak ki még az előjárók sem. Egy 1862-es féléjegyzés épp a bíró szégyenletes esetéről számolba: „Előhivatván Sz. Istvány mint aki bírói hivatalt is visel – özv. ítj. Cz. Andrásnöveli viszonyok szóba hozatván. Nevezett nő elkövetett büntetéért fizetett az egyháznak 7 uj forintot. Sz. István pedig bocsánatért kérte az Előjáróságot, kinek kézfogása mellett az előjáróság megbocsátott.”

A házasság előtti szexuális kapcsolatokról

A néprajzkutatói munkám során gyűjtött recens anyag s az egyházi dokumentumok adatai egyaránt azt bizonyítják, hogy a házasság előtti szexuális kapcsolat már a XIX. század éveiben, illetve a századforduló táján sem volt tabu. Az Alsó-Ipoly menti községekben több erre vonatkozó közlést is lejegyeztem. Meglepő, hogy e tekintetben adatközlőim nem voltak annyira szemérmesek, mint a már régebben vizsgált Középső-Ipoly menti településeken. Persze ez nem jelenti azt, hogy errefelé nem fordultak elő hasonló esetek, mint a Börzsöny táján.

A házasság előtti nemi kapcsolatokra a vizsgált területen elsősorban a cselédek körében került sor. Aztán befolyásolták a kapcsolatokat a gyakori munkahelyváltogatások, a községtől távolabbra eső háttérterületek stb. Arra is akadt példa, hogy a fiatalok egybekelését a szülők tiltották, s a lány tudatosan esett teherbe.⁵

A házasság előtti szexuális kapcsolatokra vonatkozólag a szakirodalomban többféle adatot is találunk. Nyáry Albert említi például, hogy „az anyaságra már otthon felkészítik a hajadont”, s így „nagyritkaság, hogy egy lány megessen”.⁶ A szerző egy másik tanulmányában ez olvasható: „a felcseperedni alig kezdő lány már hetenkint négy éjjel teljesen egyedül van, teljes sötétségben a szeretőjével. Ez nem szégyen, csak az, ha baj talál lenni belőle.”⁷

⁵ Csáky Károly: „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk”. A születéssel kapcsolatos szokások és hiedelmek az Ipoly mentén. Komárom–Dunaszerdahely 1992. 19. old.

⁶ Nyáry Albert báró: A palóc anya és gyermeke. Ethnographia 42. 167–173. old.

⁷ Ud: Jellemvonások a palóc népeletről. Ethnographia 34. 92. old.

Vajon mi volt a helyzet e tekintetben Peröcsényben? A presbitérium elítélte a törvénytelen kapcsolatokat a fiatalok esetében is. Mindezt *megbotránkoztató életnek, megbecstelenítésnek, fajtalanokodásnak, paráznaságnak* tartotta. Az szexuális kapcsolatot elkövetőket, a törvénytelenül együttélőket a presbitérium elé idézték. Megintették őket, egybekelésre biztatták a fiatalok, ismétlődő esetekben pedig pénzbírságot szabtak ki rájuk, de kaphattak egyéb büntetést is.

Előfordult, hogy a házasság előtt álló fiatalok férjes vagy özvegy asszonnyal, házas férjjel kerültek nemi kapcsolatba. 1873. január 8-án például azt jegyzete fel Kőrnyei Imre lelkész, hogy egy K. nevű férfi s egy M. nevű lány éltek *„fajtalan életet”*. Ezért *„megbizattak a gondnokok, hogy a rendetlen életűeket fényítsék ismét meg, hogy ha törvényes életet nem élnek, a jövő gyűléskor el fognak hivatalni, és pénzre büntessenek”*.

Egy másik esetről így tudósít az 1870. január 6-án beirt jegyzőkönyvi adat: *„Panasz tételte E. Pál ifjú iránt, hogy mostohaanyjával, M. Erzsébettel parázna életet élt. Mindketten elő hivattak, s meg is jelentek, s azt beismerték és kivallották, hogy biz ők már közösködtek egymással. E tettekért erélyesen megfenyítették, s ígéretet tettek, hogy ezután megfogják magukat becsülni, s tanácsoltatott nekik, hogy külön éleést eszközöljenek, másképp békeség, egyezés köztük soha nem lehet.”*

Egyszerűbb volt a presbitérium dolga, amikor két nem házas ember követett el paráznaságot. Ilyenkor megfenyítették őket, s a törvényes egybekelést ajánlották, amire legtöbbször sor is került. 1864. január 23-án írták például az alábbiakat a jegyzőkönyvbe: *„M. József és V. Lídia szinte törvénytelenül élőknek 24 óra engedtetett a gondolkodásra, öszve akarnak-e esködni vagy nem. Gondnokokra bízott ennek kitudása.”*

Hasonló úgyról tudósít egy 1862. február 4-iki beírás is: *„Szóba jöven a törvénytelen életűek, nevezetesen F. János, ki több évek óta E. Juliannával együtt élt, előhivattott, s megkérdezett, mit akar azon személlyel, vagy vegye el, vagy E. Julianna házatól el fog távolíttatni, azt felelték, hogy ők egymásé kívánnak lenni, kezet adtak, hogy egymást igazán szeretik, s egyszersmind kijelentik, hogy Febr. 8-át követő vasárnapon először kihirdessék. Az egyezés hát itt megtörtént.”*

Szigorúbb büntetést kaptak, akik gyakran követtek el erkölcsi kihágásokat, s nem tértek az egybekelés útjára. Ilyenről tudósítanak az 1850. június 22-iki sorok: *„Előhivattak 3 rendbeli parázna életű személyek u.m. H. Julianna hajadon K. István legénnyel, L. Katalin özvegy F. István legénnyel, L. Julianna hajadon E. Mihály legénnyel – szoros viszonyban lévén egymással, megtapasztaltott teherbe vannak, melyért az előjáróság 3 uj forintra határozza megbüntetni őket, és határozatba hozatik, hogy minden olyan fehér személy ki ily gyalázatos példát ad a többiek előtt, mindannyiszor 3 uj forintra fog büntetni, s a hajadonoknak fejek két vagy több előjáró jelenlétében azonnal bekötessék.”*

Megesett lányok, törvénytelen gyerekek

Amint az előzőekből is következtethetünk, megesett lánnyal a korábbi évszázadokban is lehetett találkozni. Néhány évvel ezelőtt megvizsgáltam az *Ipolyfödemesi Plébánia* születési anyakönyveit, melyekben – csupán néhány évtizedet figyelve – 77 törvénytelen gyermek bejegyzését találtam. Közülük csaknem valamennyit megesett lányok hozták a világra. Bár tudnunk kell, hogy e község filiája volt Kelenye, ahol uradalmi cselédek is éltek, s Födemesen anyakönyvezték a faluhoz tartozó Kuppány nevű cigányperó gyermekeit is. S ezen a helyen a három és fél évtized alatt 50 törvénytelen gyermek született. A maradék huszonhét sem alacsony szám, hisz majd minden évben akadt itt vagy ott egy-egy gyerek, akít törvénytelennek neveztek.⁸

Nyáry Albert palóckutató írta, hogy ha megtörtént a baj, akkor *„legtöbbszörre úgy cselekszik a szerencsétlen, hogy kontyot csinál magának, s beáll az asszonyok közé, várva, hogy valamelyik özvegy embernek csak megakad a szeme rajta”*.⁹ A fejbekötésről már mi is olvastunk egy peröcsényi kihágás kapcsán, de nézzünk még néhány itteni esetről szóló bejegyzést. 1864. január 13-án írták például az alábbi: *„Előhivattott L. Katalin, ki törvénytelenül magánál tartja F. Istvánt – kitől már 2 gyereke is van –, s már ezelőtt is felszólított a tisztességes életre – mind hijjába. Határozatott, hogy ezen rendetlen életért mint rossz példaadó, L. Katalin 5 forintra megbüntetik. Ha pedig összeesküsznek, mentesül a büntetés terhe alól.”*

1862. november 15-én négy hasonló esetet is tárgyaltak. A teherbeesések házasságkötés nélkül történtek, s általában a hajadon lányokat büntették súlyosabban: pénzbírságot, ruhaelkobzást szabtak ki rájuk. *„Előhivatván Sz. András, miután F. Lídia tőle teherbe esvén, Szokott módon F. Lídia mint utóbb, 5*

⁸ Csáky K. i. m. 2002. 20. old.

⁹ Nyáry A., 1931. 171.

új forintra büntetett, de helyette a fizetést Sz. András vállalta magára.” „Ugyan csak fajtalansági bűnéért ide szőlítatott V. Lídia, ki M. Józseftől megesvén, – V. Lidia is a szemtelen életéért 5 új forintra büntetett.” „Ugyancsak fajtalansági bűnéért L. Lídia – ki szinte teherbe van – de mivelhogy a községből kiköltözvén, Börzsönybe ment, nem hívathatott elő, azért elhatározott, hogy valamint a többi, úgy L. Lídia is tartozik fizetni 5 új forintot – vagy annyit érő ruhája elkoboztassék.” „Ugyan csak M. Lídia ily bűnben leledzvé, hon nem lévén, elő nem hívathatott, – határozott szinte 5 forint lefizetésére, nem akarás esetében – legszebb ruhájától fosztassék meg.”

Időben visszafelé haladva még szigorúbb büntetést mértek a teherbe esettekre vagy a teherbe ejtőkre. 1855-ben a lány például pénzbírságot, a legény gyülekezeti előtti megfenyítést kapott. 1853-ban a házas férfit pénzbírságra ítélték, a hajadon lányt pedig kitiltották a faluból: „Előhivatott F. Julianna, ki értelmes életéért kérdőre vonatott, s megkérdezett, kitől esett teherbe. – Kivallotta, hogy nem mástól, mint Sz. András legénytől esett meg: a lány megbüntetett, a legényt pedig a gyalázatos tettéért megakarván fenyeíteni, de sejtven a büntetésről – ellillant –, elültetett, hogy e makacs tettéért a gyülekezeti előtt megfenyíttessék.” „H. András ki valamely idegen személlyel N. Klárával, nő cselédjével – házas léteire – meg esett vele – gyermek született, s botránkoztató tettéért a presbitérium eleibe hívattott, s az azt rendelte, hogy H. András azon erkölcssten s törvénytelen cselekedetéért, rossz példaadásáért pénzbírságra, megnevezett N. Klára pedig mint rossz erkölcsű személy amint felgyógyul beteg ágyából, azonnal tartozik helységünket elhagyni.”

Az sem volt ritka, hogy egy megesett lány több férfival is kapcsolatba került, avagy a rokonságból valamely nős férfival alakított ki kapcsolatot. Ilyen az alábbi 1852-ből, illetve 1847-ből jegyzőkönyvezett eset: „Elő hívatván H. Erzsébet, ki mint hajadon leány teherbe esett. Az egész Presbyterium előtt kivallotta, hogy ő F. Mihály fiától, Istvántól esett teherbe, azonban M. József és többen is önként kivallották, hogy rossz végből járnak hozzá. Ezek megfenyítették.” „H. Mária törvénytelenül esett viselősségebe midőn fel szőlítatott, és kérdőre vonatott, hogy kitől terhesült meg – azon vallomása után, hogy testvére férje F. Jánossal közösült, a gyűlés színe előtt bűnbocsánást követett el, az illetőket megkövette. Szinte F. János megvallotta H. Máriaival paráználkodását, a külső büntető törvényszékre adatni rendeltetett.”

Egyéb bűnökről és vétségekről szóló bejegyzések

A fent tárgyalt eseteken kívül a presbitériumi jegyzőkönyvekben sok egyéb másról is olvashatunk még. Például verésről, verekedésről, mások bántalmazásáról és rágalmozásáról. A verések közt előfordult olyan eset, amikor a férj bántalmazta feleségét, a gyermek születéig stb. 1889-ből és 1880-ból találtam az elsőre példát: „Mely alkalommal tárgyalatott M. Bálintné P. Zsuzsánnának ama panasza, hogy tekintetbe véve férjének kegyetlenségeit, folyamatosan bántalmazásait; az ő állapota tarthatatlan, férjével együtt tovább nem élhet, a válópört megindítja. A nevezett férj, M. Bálint meghívott, s miután figyelmeztetve lett a h. eskü alkalmával tett fogadalmára, felhívott a további békés életre. M. Bálint oda nyilatkozott, hogy mint eddig: úgy ezentúl is fogja nejét bántalmazni – semmi békéltetésnek helyet nem ad.”

„Presbitéri gyűlés tartatott. Mely alkalommal tárgyalatott L. Mihálynak neje, M. Eszter irányában tanúsított botrányos magaviselete. Miután L. Mihály neje irányában botrányosan viseli magát, nem tekint sem a házastársi, sem az emberbaráti sz. kötelekeket /.../ ha nejét ismét bántalmazni fogaja, 5 frt büntetés pénz lefizetésére köteleztetik. Ha pedig történetesen még ezen büntetés sem riasztja vissza embertlen magaviseletétől, az elváltási per a lekeszi hivatal által pártolól fog folytatni.”

Igen durva esetet rögzít az 1871. és az 1870. évből származó jegyzőkönyvi beírás is: „B. András nem csak feleségével czivakodásért dorgáltatott meg, hanem még 76 éves anyja méltatlan meg verésért is, – nem akarván engedni, utasítottat neje a világi törvényszék elejibe.” „H. János egyházi tanácsnok panaszt tett, hogy fia, István mind iránta, mind pedig felesége iránt gorombasággal viseltetett. Midőn felesége intette fiát, hogy ne kocsmazzon, ezért nagyon megverte, s neje kénytelen volt eltávozni a háztól. Szinte erőlyesen felszólították a kibekülésre, ők pedig megígérték az egymás iránti szeretetet. Megígérte a nő, hogy haza fog menni.”

Előfordult egy-egy bejegyzés, amely rágalmozásról, becsületsértésről, perlekedésről, káromkodásról szólt. 1886-ban, 1885-ben is 1883-ban egyaránt felbukkant néhány rágalmozási eset. Lássunk közülük néhányat: „Mely alkalommal tárgyalatott B. Zsófia B. Istvánné abbeli panasza, miszerint őt D. Sándorné Sz. Terézia bántalmazza – férjét hozzá fűzi – s miután Sz. Teréz méltatlankodásait, alaptalan rágalmozásait tovább nem tarthatja: őt megfenyeíteni, esetleg szigorúan megdorgálni kéri. Miután B. Zsófia ártatlanságáról meggyőződött az előljáróság: D. Sándornét 2 frt bírságra ítéli, s azon esetben pedig, ha még máskor is bántalmazná: úgy 5-10 frtra fog bírságotlani.”

„Presbiteri gyűlés tartott. Mely alkalommal: F. András, B. István és M. József, kik naponkénti utczai perlekedéseikkel, égbe kiáltó káromkodásaikkal még az Úrnak szentelt napot, a vasárnapot is megszenteltelenítik – azért, hogy ezen botrányos életnek eleje vétessék, ez ügyben az e. előjáróság a következő határozatot hozta: Mint M. József és D. András szomszédok tanúskodnak, a botrányos utcza zavarok értelmi szerzője F. András családja, ki a mellett, hogy a szomszédokat birtoklási jogaiban megsérti, még becsületükben is igyekszik elgázolni, azért ugy F. András, M. József, B. István komolyan utasítatnak, miszerint ha birtoklási jogaikban ugy az egyik vagy másik szomszéd által megsértetnek, a világi hatóság előtt keressenek orvoslást – ha azonban bármelyik is bárki által becsületében sértetik, botrányos utczai harcot kezd: az illető bántalmazott tartozik magát azonnal a lelkészi hivatalnál jelenteni, hogy az illető botrányt keverő a körülményekhez képest 9-10 frtig megbírságolva legyen.”

„A mely alkalommal M. Jánosné szül. B. Mária a gyűlés színe előtt kérdőre vonatott, – vajjon Sz. Istvánt és nejét – méltatlanul sértegető szavaieért elvállja-e felelőséget? Vajjon elismeri-e, hogy Sz. Istvánt azzal vádolta, miszerint mostani betegsége gyermek elhajtásának következménye. M. Sándorné a fentebbi vádaskodást tagadja – sohasem vádolta nevezett Sz.-né jeltett tény elkövetésével –, de miután Cz. József, F. Istvánné, E. Bora tanúk határozottan s szükség esetén esküvel is bizonyítják, hogy M.-né nekik külön-külön elbeszélte, miként kente el Sz. M. Zsuzsánna iker gyermekét. Miután M.-né a tett elkövetését tagadja: mint rágalmozót a presbiteri szék 10 forint büntetésben elmarasztaja.”

Mint a fentiekből is látható, a jegyzőkönyvek sok mindenre fényt derítenek még. Például az egészséges együttélés gyakori megingására, az alaptalan vádakosádokra s egyéb más dolgokra, amik egy faluban megtörténtek, megtörténhetettek.

A pletykák, a rossz hírek terjesztésének gyakran voltak színterei a fosztók. 1878 telén egy ilyen helyen a lelkész rossz hírének keltésétől sem riadtak vissza. Mint olvassuk a január 19-iki jegyzőkönyvben: „Tiszt. Lelkész úr panaszt emelt F. Erzsébet rossz hírű személy ellen, ki megbélyegzett helyeken tollfosztás alkalmával Lelkész urunkat, továbbá a boldogult lelkész urat haszontalan hírekkel vádolta. Multját tekintve F. Erzsébetnek, ki a pletykával szeret foglalkozni bukott nőhöz illőleg, őt mint rágalmozót az előjáróság 50 forintra bünteti.”

Gyakran adnak hírt a jegyzőkönyvek egyéb kihágásokról, *tivornyázásokról, tiszteletlenségekről* is. 1864-ben a temető iránti tiszteletlenségről számol be a jegyzőkönyv: „*A fentnevezett napon az egyházi előjáróság elé terjesztett a község némely lakosának azon tiszteletlensége, mellyel a temetők iránt viseletetik, ugyanis: némely személyek a temetőt, hol kedveseink nyugszanak – hová mi részvétellel meggyünk ki – némelyek közlegelőnek, barmok tanyájának akarják felhasználni. Tekintetbe véve a temetőt, hol kedveseink nyugszanak, mely iránt kegyelettel tartozunk viselteni – a leteleltetési jogot ezennel gyűlésileg eltöröljük, – mégpedig a következő büntetés terhe alatt: I. ízben 1 frt, másod ízben 2 forintot javalják számítva, melynek beszedésével a községi előjáróság bízatik meg.*”

1855-ben a pincéknéli tivornyázásokat rosszalják a presbíterek, s különösen nehezményezték, hogy az ilyen alkalmakkor az asszonyok sem tartják távol magukat az ivástól: „*G. Erzsébet szinte előhívattott, tapasztaltatván, hogy nappal ugy mint éjjel a picékben tivornyázott – több asszonyokkal s férfiakkal együtt ivott s ez által rossz példát mutatván, sokakat rossz útra vezérelvén, megintetett, hogy többé azt ne kövesse, különben ilyenek tapasztaltatván meg egyszer – közönséges helyen, meg fog büntettetni.*”

A jegyzőkönyvek tanulságai

Az idézett példák bemutatása után elmondhatjuk, az adatok bár kiváló források, és töredékes metszetet adják a község mindennapjainak, erkölcsi szokásainak, messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le belőlük. Annyit mindenképp megállapíthatunk, hogy a perőcsényi faluközösség sem sokban különbözött erkölcsi magatartását illetően a szomszédos falvak lakóitól. Igaz, a vallás törvényei egy kicsit másképp viszonyultak egy-egy esethez a katolikus és a református falvakban, de a lényeg nem sokban különbözött.

A katolikus falvakban a plébános szinte egymaga lépett fel a sok-sok kihágás ellen. Felhasználva természetesen a hit fegyverét, esetleg a szószerket is. A visszás esetekről a Historia domusokban ő azonban csak feljegyzéseket készített, az egyháztanács (ha volt egyáltalán) nem foglalkozott vallási bíraskodással. A református egyház ugyan nem rendelkezett ilyen szigorú törvényekkel, ám a presbitérium itt a kihágások, törvénysértelenségek, erkölcselenségek egész garmadáját tárgyalta. A vétségek nyilvánosságra kerültek, az egyháztanács szankcionált, büntetett, dorgált és megszégyenített. De hajlott a békéltetésre, a megbocsájtásra, az újabb esélyadásra is.

Csáky Károly